

Поліщук О. Г.

ХУДОЖНЬО-ВИРАЖАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ ПРИКМЕТНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

Проаналізовано художньо-виражальні функції індивідуально-авторських назв статичних ознак в українській поезії ХХ століття.

Ключові слова: *оказіональна номінація, авторський лексичний новотвір, українська поезія ХХ століття.*

Проанализированы художественно-выразительные функции индивидуально-авторских названий статичных характеристик в украинской поэзии ХХ века.

Ключевые слова: *оказиональная номинация, авторское лексическое новообразование, украинская поэзия ХХ века.*

The article is analyzed the literary expressive functions of authorial adjectives in the Ukrainian poetry of the ХХth century.

Key words: *occasional nomination, author's lexical new-formation, Ukrainian poetry of the ХХth century.*

Серед масиву індивідуально-авторських лексичних новотворів (далі – АЛН), що дозволяють виявити головні тенденції розвитку специфічних мовновиражальних засобів української поезії ХХ ст., важливе місце займають інновації, що позначають статичні ознаки денотатів. Оказіональні прикметники у специфічній формі відбивають ключові поняття національної мовно-поетичної картини світу, передають ставлення автора до зображуваного. Тому важливим є дослідження функцій новотворів у поетичній мові ХХ століття.

Художньо-виражальні функції АЛН становили об'єкт наукового вивчення багатьох дослідників (С. Я. Єрмоленко, Н. М. Сологуб, І. М. Бабій, О. О. Жижомі, І. М. Плотницької, О. М. Рудь, Т. Г. Юрченко, М. О. Бакіної, О. І. Александрової, Н. А. Ніколіної та ін.). Лексикологи виокремили такі основні функції АЛН: стилістичну, поетичну, експресивну, номінативну, текстотвірну. Ці функції зумовлені лінгвістичністю новотворів. Актуальність пропонованого дослідження пов'язана з потребою подальшого вивчення функцій АЛН, зокрема okazіональних ад'єктивів у поетичному тексті, оскільки вони є невід'ємним складником мови поезії і постійним джерелом поповнення загальнономовного словника.

Мета статті – проаналізувати найважливіші функціонально-прагматичні характеристики індивідуально-авторських назв статичних ознак в українському поетичному лексиконі ХХ ст.

Номінативна функція АЛН полягає в найменуванні того, що в мові не має прямого однослівного позначення. Прикметникові новотвори – це одиниці вторинної лексичної номінації, які віддзеркалюють найсуттєвіші ознаки зображуваного. В основу такої номінації автор зазвичай кладе ті ознаки, на які прагне звернути увагу читача. Простежимо це на прикладах композитивів: *Квіткослівний мій зов...* (М. Влад); *...боса іде на вогонь кривомудрий...* (І. Драч).

У художніх текстах okazіональні ад'єктиви виконують номінативно-оцінну функцію, яка є різновидом номінативної функції. Оцінність витлумачується як закладена в слові позитивна або негативна характеристика об'єкта. Порівняно з іншими частинами мови, у прикметниках цей вид конотативної ознаки експлікується чи не найвиразніше, напр.: *У поколіннях гідночеснолицих, у тому, що не хочу і не дам*

(М. Вінграновський); *Плив на вітрах гарячомудрий Пушкін* (І. Драч); *Світ мій ще не згас у цей пекельний кінецьсвітний час* (Я. Славутич) і т. ін.

Як свідчить фактичний матеріал, у поезії аналізованого періоду виразну оцінку семантику мають кольороназви. Позитивна оцінка міститься у кольоративах із компонентами *біл(о)-, золот(о)-, блакитн(о)-, зелен(о)-* [1, с. 3], напр.: *Як веселка справжня, цвітом грає / Білоткане ніжне полотно!* (О. Ющенко); *Соняшники цвітуть / Ніжно і полум'яно... / ... / Та наче б на Україні / Дивні такі пелюстки, / Буйні, золотопінні / Полум'я язика* (І. Драч); *Пора в твої зеленорідні очі / Вже надавитися при світлі дня...* (Б. Бойчук); *Як Лорелей, блакитноока фея, / Життям ідеши розмріяна, жагуча.* (П. Карманський).

Негативна експресія притаманна номінаціям із компонентом *чорн(о)- сіро-*, що є традиційним для загальнономовного словника, напр.: *Мені привиділось затемнення Землі, / Водневих бомб чорнолетучі зграї, / І людство, скорчене у попелястій млі, / І хмари, як папір, горять у небокраї.* (М. Вінграновський); *У совинім проклятті / сіроденні розмови, / а по вирвах вода, / сіродення...* (В. Стус); *Хіба кохання свят не дарував / Тобі щодня у будні чорноробні?* (А. Таран).

Оказіональні назви статичних ознак, виконуючи різноманітні стилістичні функції, посилюють загальну образність твору, надають індивідуальності авторському стилю. Стилiстична функція новотворiв полягає в експресивному називанні понять, які вже мають у мові номінативні відповідники. Прикладами є випадки вживання авторських новотворів, у структурі яких спостерігається поєднання іншомовних кореневих морфем із власне українськими формантами: *У нейлонових спіжонених роках...; У мові вод усепланетних* (М. Вінграновський); *Пнеться у душу жура – уніформована цісарська рать* (І. Драч). Стилiстичне використання оказіональних прикметників у поданих прикладах виправдане: поєднання в одному слові власне українського та іншомовного словотвірних компонентів збагачує семантику АЛН, надаючи їм, порівняно з узуальними словами, можливості не тільки увиразнити зміст контексту, але й надати своєрідного колориту поезії [4, с. 113].

Прикметникові АЛН у поетичному тексті можуть уживатися для створення контрасту висловлювання. Особливо виразними в цьому відношенні є композити і юкстапозити, між компонентами яких наявні зокрема антонімічні відношення: *безмовно-одномовне, бездушно-безвідмовне* (О. Старовойт), *невпізнано-знане* (В. Стус), *злочинно-гречний* (Д. Павличко), *немудро-мудрий* (П. Тичина), *квалливо-безрухий, незнано-рідний, непривітно-ласкавий* (М. Семенко), *малий-маленький-більший-менший* (М. Вінграновський), *нежіночий-нечоловічий* (Ю. Бедрик); *радісно-печальний* (М. Рильський) та ін.

Прикметники-композити становлять найчисленнішу групу експресивно-емоційних новотворів. АЛН, виконуючи естетичну функцію, передають найрізноманітніші емоції, причому як позитивного: *Незламнокрила, будь славна, куле куренів!* (О. Яровий), так і негативного характеру, пор.: *Щоб у віках на глум лишилася ганебнокрилим...* (Ю. Коломієць). При цьому авторські прикметникові новотвори, як один із засобів створення поетичної мови, є невід'ємними складниками метафор, порівнянь, сприяють звуковій інструментовці вірша [4, с. 133]. Використання поетами АЛН у метафоричному значенні зумовлює оригінальність висловлювання [2, с. 44]. Для мови української поезії ХХ століття найхарактернішим різновидом метафоричного перенесення є тип „живі істоти – нежива природа, рослини”, напр.: *золоторотий мед* (М. Хвильовий), *синьокрилий дим, золоторога осінь* (М. Вінграновський), *лжеязиче місто* (Т. Осьмачка), *мідногорлі дерева* (І. Драч), *рясночоло яблуня* (В. Стус) тощо.

Прикметники-композити функціонують і в складі порівняння. АЛН як компонент порівняння для увиразнення об'єкта зображення. Такі АЛН переводять увагу читача із предметної конкретики у сферу почуттєвого сприйняття навколишньої дійсності [5, с. 15], напр.: *І вона мене зустріла, наче птиця білокрила* (В. Сосюра); *...Твій погляд,*

ніби пролісок несмілий /.../ Неначе спогад нерозумно-милий... (М. Рильський); Я розкопаю високу гору / Біля пшениці тебе посію, / Неначе квітку блакитнозору... (А. Малишко).

Традиційними для української поезики є порівняння думок, мрій із птахами, це – улюблений троп багатьох майстрів слова, напр.: *Пустив я на волю орли сизокрилі, Думки розлетілись, Мої діти милі* (В. Гренджа-Донський); ... *ой, летіте, мрії – птиці срібнокрилі* (В. Сосюра).

Як зауважили дослідники, виконуючи текстотвірну функцію, авторські ад'єктиви впливають на структурно-семантичну єдність тексту, виступають вагомими його складовими [4, с. 142]. На неузואльній одиниці конденсується зміст попереднього мовленнєвого відтинку, вона підбиває підсумок викладу мікротеми, напр.: *Впилася кров'ю блудниця велика / Й на грішнім ложі немічних синів / Зачала: безголосих і безликих, / Дебільнолобих*... (С. Праск).

Утворені на синтаксичній основі, складні прикметники використовуються в тексті як коротке резюме якоїсь події або ситуації, напр.: *Вона йшла по місту в час облоги, / покинувши Парісові чертоги. / І стріла на високому валу / Старих троян юрбу понуру-злу* (М. Рильський); *І нарешті відчуєш, високий: / повернулась до тебе пора / давно проминулого року*... (В. Стус) тощо.

Трапляються випадки вживання в тексті однокореневих оказіональних ад'єктивів поряд із узואльними назвами, що увиразнює внутрішню форму загальноновживаного слова, напр.: *травніший травень, доціший дощ, денніший день, ластів'їші ластівки* (В. Затулівітер), *ожіша ожина* (М. Вінграновський). Індивідуально-авторські прикметники, отже, дозволяють деталізувати зображуване, привернути увагу реципієнта.

Автори активно використовують у текстах одноструктурні прикметники: *Що у мене тече дужезне і широчезне як Дніпро!* (А. Бортняк); *У дні повнисті, пломенисті я чую голос* (М. Сингаївський); ...*Баба солодкава і лукава*...; *Віра – циганиста вся, племениста*... (І. Драч); *Ковзає гаддя – не візьмеш руками. Часом слизюче, часом колюче* (М. Самійленко); *Хустські і севлюські це гімназисти*... (С. Гординський). Такий прийом уведення АЛН у текст надає особливого тону повідомленню, акцентує увагу читача на важливих деталях; внутрішнє римування не лише гармонізує загальний вислів, але й сприяє структурній єдності тексту, робить його легковідтворюваним.

Отже, індивідуально-авторські назви статичних ознак в українській поезії ХХ століття виконують найрізноманітніші функції, які зумовлені задумом автора. Уводячи в текст АЛН, поет завжди намагається досягнути конкретної естетичної мети, стилістичного ефекту.

Література:

1. Вокальчук Г. М. Оказіональна ад'єктивна номінація в українській поезії 20–30-х років ХХ ст. / Г. М. Вокальчук // Система і структура східнослов'янських мов. Мовознавчі студії : [зб. наук. праць]. – К., 2003. – С. 131–135.

2. Гаврилюк Н. В. Раціональні індивідуально-авторські прикметники в творчому доробку неокласиків / Н. В. Гаврилюк // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : [зб. наук. праць Рівненського держ. гуманітарного ун-ту]. – Вип. 12. – Рівне, 2004. – С. 54–57.

3. Данилюк Н. О. Традиції і новаторство у мовній структурі метафори / Н. О. Данилюк // Мовознавство. – 1984. – № 4. – С. 43–46.

4. Жижома О. О. Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80–90-х років ХХ століття : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.01 / О. О. Жижома. – К., 2003. – 215 с.

5. Рудь О. М. Структура, семантика та функціонування складних прикметників в українському поетичному мовленні ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / О. М. Рудь. – К., 2002. – 21 с.